

НОВО ИЗСЛЕДВАНЕ ЗА ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

Става вече традиция всеки отзив за нова книга, изучаваща творчеството на Каравелов, да започва с констатацията, че със своята силна и сложна личност писателят и днес привлича вниманието на литературната история и критика. И тази констатация не звучи шаблонно, защото отбелязва един значителен литературно-исторически факт. Нашата съвременност именно осъществи пълно издание на Каравеловите съчинения и направи решителен принос в каравелознанието както с обемни монографии, така и с отделни студии, които поставят нова и интересна проблематика. Критичният поглед същевременно открива в съвременните изследвания за Каравелов подчертано изявен специфичен литературоведски подход. На смяна на фактологичните и биографични издирвания, на смяна на описателния подход логично идва стремжът към по-конкретно разглеждане на естетическите и теоретически проблеми, които поставя творчеството на Каравелов, към изследване на неговото писателско майсторство във връзка със закономерностите на литературния процес, с особеностите на таланта му и пр. Книгата на Цвета Унджиева¹ има своето положително значение преди всичко като явление, което подкрепя тази насока в развитието на науката за Каравелов. В нея не само се открива и използва нов фактологичен материал, не само се обогатяват представи и уточняват акценти, но преди всичко се търси решение на същностни литературно-исторически, теоретически и стилстически проблеми, които Каравеловото творчество поставя. Именно тази насоченост на изследването възбужда интерес към него и му предава свой облик.

Вниманието на авторката е насочено към три основни въпроса: литературните позиции на Каравелов, оформянето му като белевтрист и майсторството му като феилетонист. Тематично те се допълват в изграждането на един цялостен поглед върху белевтристичното творчество на Каравелов. И все пак единството на изследването е осъществено

повече в абстрактен план, то не се налага непосредствено. Биха могли да се осъществят много по-здрави връзки между отделните глави, за да изпъкнат по-ясно вътрешните закономерности и зависимости в художествената система на Каравелов. Тази констатация насочва всъщност към мисълта, че солидната основа, която Унджиева е поставила с рецензираната книга, трябва да я насочи към едно по-цялостно и детайлно изследване на писателя Каравелов.

Първият основен въпрос, на който Унджиева се спира, са литературните позиции на Каравелов. Тъй като те вече са описани и характеризирани от редица други изследователи, авторката вижда своята задача в по-друг аспект — преди всичко да викине в тяхната логика с оглед на многостранната им конкретно-историческа и културна детерминантност. Литературните позиции на Каравелов се преценяват не от гледище на абстрактен естетически, надисторически критерий, а с оглед на изискванията и на нуждите на литературното развитие. Тяхната същност и правдивост се търси във връзката, която се установява със закономерностите на литературния процес и с естетическите нужди на обществото. По този начин не само се избягва елементарното описание, но се осветляват и основни въпроси на литературното развитие през Възраждането.

Като стожер в естетическите възгледи на Каравелов Цвета Унджиева вижда изискването му „действителният живот... да стане изключителен предмет на изкуството“. В интерпретацията на Унджиева то не звучи просто като заемка от Чернишевски, а като дълбоко мотивирано и осъзнато разбиране за насоката, в която трябва да се развива нашата литература. Тезисът на Каравелов се схваща като израз на жизнена необходимост, на повелята на времето, което постепенно налага реалистичния тип на художествено обобщение в литературата на високото Възраждане. Същевременно Унджиева умело набелязва и сложните, специфични за нашата литературна действителност отношения между различните литературни направления. Тя акцентува върху характерното обстоятелство,

¹ Цвета Унджиева, Любен Каравелов, Наука и изкуство, София, 1968.

че реалистичният метод не се утвърждава в остра борба с романтизма и сантиментализма, и даже нещо повече — възрожденският реализъм запазва в себе си черти от романтично виждане и изображение. Така задълбочено вникване в литературните факти става основа на концепция, която надделява абстрактните построения. Възприетият от Унджиева подход води до задълбочен анализ и на другите основни критически и теоретически принципи на Каравелов. Тя сочи връзката между изискуването на писателя изкуството да бъде „обща ръководна идея“, „да принася полза“ и подкрепата изява на авторското присъствие в неговите произведения, между схващането за действителната роля на изкуството и публицистичния патос в някои негови творби. Особено внимание Унджиева отделя на разбирането на Каравелов за народността принцип в литературата, опирайки се на художествената практика на писателя. Като подчертаваме успеха на авторката при осветляване литературните позиции на Каравелов трябва да изтъкнем нуждата от по-пълно и удовлетворително решение на някои от поставените въпроси. Така например съпоставката между класическия, от балзаковски тип реализъм и възрожденския реализъм е непълна, констатирана, избягва се литературната преценка, както и теоретическата обобщавка. По същия начин се подхожда и към проблема за отношението между публицистика и белетристика. Би трябвало по-подчертано да се разкрие и взаимовръзката между трите основни момента в литературните схващания на Каравелов, за да изпъкне още по-ясно тяхната цялостност и единна насоченост, които всъщност обосновават реалната им стойност като литературна позиция и литературна политика.

Безспорен успех за авторката са следващите две глави, особено глава втора „Изграждането на Каравелов като белетрист“, в която литературният анализ се съчетава със сполучливо сравнително-литературно изследване. Творческото развитие на Каравелов не може да бъде осветлено правилно, ако не се изучат литературните влияния върху него. В миналото предимно беше изследвано влиянието на руската класическа литература и на Тарас Шевченко. В последно време, не само за да се премахне бяло поле в каравеловизмът, усилията се насочиха към украинското влияние върху писателя, по-специално влиянието на Марко Вовчок. Книгата на Унджиева е подчертан принос в тази насока, получава положителната оценка на украинската критика.¹ Успехът на авторката се обуславя от задълбочения изследователски поглед, от научния методологически подход, който я предпазва от грешките на някои компаративи-

стични изследвания. Тя открива в Каравеловото творчество следи от най-различни форми на влияние, но се ръководи преди всичко от принципа, че въпреки влиянията, различни по интензивност и характер, Каравелов си остава дълбоко самотен творец, че върху неговото творческо изграждане решително въздействие имат закономерностите на българския литературен процес, който всъщност определя и податливостта на Каравелов към едно или друго влияние. В този смисъл интересът на Каравелов към творчеството на Марко Вовчок според авторката има естествена и логична основа. Затова влиянието на украинската писателка е „влияние на една цялостна художествена концепция“, родствена на творческите търсения на Каравелов, отговаряща на нуждите на нашето литературно развитие. Сравнително-литературните обобщения на Унджиева се подкрепят от конкретен анализ, при който прави впечатление доброто познаване на творчеството на Марко Вовчок. Именно навлизането в структурните особености на разказа на Марко Вовчок, овладяването на текста до подробности помага на авторката да посочи не само външните прояви на влиянието, не само засаменето на сюжетни схеми, но и творческата му същност. Така например разказът от първо лице, използването на разказвач от народа, придаващо специфична интонация на повествованието, непринуденото начало на разказа и други похвати, характерни за стила на Вовчок, са израз на народността насоченост в творчеството ѝ, поради което допалат така много на Каравелов. Стремещт на Марко Вовчок към проникване в народната психология и системата от художествени средства, към които прибегва за тази цел, подтиква Каравелов към усвояване и претворяване опита на народното творчество. Като Марко Вовчок и писателят заема от народната песен епитети, сравнения, образи, вмъква в разказа народни пословици и поговорки и т. н. При тези успорици Унджиева се стреми да улови както общото, така и специфичното за двамата творци, да осветли по новому някои особености на Каравеловата поезия. Така например стилизацията във фолклорен дух на портрета у Каравелов редица автори считат за израз на творческо безсилие. В нея обаче Унджиева открива стремещт на писателя да бъде близо до народното творчество и по този начин да въздействува по-силно върху своите читатели, да се домогне до специфично националното. Това е по-нисша, но същевременно и необходимостта от творческото асимилиране на народно-песенния опит от личното творчество. Като посочва съществени особености, които има влиянието на Марко Вовчок върху изграждането на Каравелов като белетрист, Унджиева проследява неговите следи в по-късното развитие на Каравелов. По този начин влиянието на Марко Вовчок се съпоставя и свързва с другите фактори, които обуславят творческото из-

¹ Наталя Шумада, Олена Шпилъова. Цвета Унджиева. Любен Каравелов — белетрист и фелетонист. Радянське литературознавство, 1968, 8.

растване на писателя. Авторката съумява, без да изоставя основната целенасоченост на своето изследване, да проследи характерните насоки на творческо развитие, да разгледа новите стилови явления в прозата на Каравелов. В по-късните творчески изяви на писателя тя вижда ту отблъскване, ту доближаване до влиянието на Марко Вовчок, което вече се проявява много по-сложно и опосредствувано. Така например в българската редакция на московските повести и в новите творби на Каравелов от букурещкият период се засилва национално-специфичният колорит, който сочи към влиянието на Марко Вовчок, но със своя публицистичен дух, с подчертаното авторско присъствие в разказа те се отдалечават от него. Би трябвало обаче да се вземе отношение по спорния въпрос за художествената стойност на руската и българската редакция на тези Каравелови творби. Бих искал да отбележа също като отделен случай в анализите, че Унджиева засилва трагичния подтекст в „Българи от старо време“ („Но зад маската на добродушна насмешливост се крие разкритието от страдание и болка лице на големия човек и писател...“, стр. 74). В случая аналогията между Каравелов и Гогол е прекалено свободна. У Каравелов, по-специално в подтекста на „Българи от старо време“, намира израз повече едно активно, агресивно отрицание, което е чуждо на трагичната безперспективност.

Особен интерес представлява и сравнителният анализ на творческия метод на Марко Вовчок с творческия метод на Любен Каравелов. Тази част от книгата показва, че компаративистиката актуализира и решава проблеми и за двете литератури, които са предмет на съпоставка. Опозицията, в която се поставя творчеството на Каравелов към творчеството на Марко Вовчок, довежда авторката и до разглеждане на някои въпроси във връзка с творческия метод на Марко Вовчок, които все още се решават в традиционен дух от украинската литературна история. Напълно убедителна е Унджиева, когато в светлината на своите наблюдения посочва необходимостта да се изучи по-конкретно преплитането на реалистични тенденции с романтични елементи в творчеството на Марко Вовчок, да се уточни конкретно-исторически понятието реализъм, когато Марко Вовчок се определя като основоположник на украинската реалистична проза.

Последната глава от изследването Цвета Унджиева посвещава на фейлетоните на Каравелов — основен дял от литературното наследство на писателя. Тя изтъква тяхната здрава връзка с действителността, актуалната им тематика и революционна насоченост. Каравеловите фейлетони възникват като „оръдие на революцията“, те се раждат в годините на най-напрегната революционна борба, на най-остри класови противоречия. Авторката с основание не раздува проблема за Ботевото участие в рубриката „Знаеш ли ти кои сме“, който от своето зараждане та и до днес е бил решаван обикновено субективистически и тенденциозно. Атрибутивният подход на Унджиева е научен, обективен, тя достига до правилен основен извод: „Въпросът за Ботевото участие в „Знаеш ли ти кои сме“ не е окончателно решен, но вече е установено, че то никак не е голямо“ (стр. 109). Постигане на авторката е литературният анализ на фейлетоните. Тя изхожда не само от тяхното идейно съдържание и обществена функция, но и от формалните им и жанрови особености. Тази глава всъщност хвърля светлина върху някои въпроси от възникването на фейлетонния жанр в българската литература. Унджиева открива и конкретно разглежда няколко жанрови разновидности на Каравеловия фейлетон — белетристичен, публицистичен, фейлетон-статия, фейлетон-басня. За целта тя прибегва до сравнителен анализ, напр. разработка на една и съща тема в публицистичен и в белетристичен фейлетон, при който жанровите граници се очертават с цялата им своеобразност. Най-високо са оценени тези фейлетони, в които Каравелов е успял да спазва „фейлетонната художествена мяра“, да съчетае сполучливо публицистичната страстност с художествена образност. По този начин заслугата на Каравелов като пръв майстор на фейлетона, като създател на традиция, продължена от Ботев, Алеко Константинов, Георги Киров и др. изпъква релефно.

В „Любен Каравелов“ Цвета Унджиева се изявява като прецизен изследовател, способен да вникне в закономерностите и особеностите на сложни литературни явления. Нейната книга не само сочи определени постижения в стила на традиционното каравеловознание, но е опит и за ново виждане и решение на проблемите, които поставя творчеството на Каравелов.

Любомир Георгиев